

פעולה 4 תרבות

- 35 -

מהי תרבות, מה היא מייצגת ואיך היא מניעה ליצירה אישית וכללית?

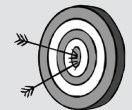
לעם היהודי תרבות ענפה והיסטורית עוד מימי בריאת העולם וסיפורי התנ"ך. היא התבטאה לאורך התקופות במגוון צורות בכל מיני מקומות, אך בכלם היא מייצגת את עם ישראל. מהי תרבות? מה חשיבותה לאדם ולאומה? בפעולה זו נכיר את המושג תרבות על הגדרותיו וביטוייו, נבין מה התרבות נתנה ונותנת לאדם הפרטי ולעם ישראל וכיצד הישענות עליה היא לא רק מילוי הנפש בהווי אלא כוח מניע ליצירה ועשייה.

נושא:

רציונל:

מטרות:

3

החניכים ידונו באופן יצירתה של התרבות העברית בארץ.

2

החניכים ילמדו על ביטויי תרבות יהודית בעברו של עם ישראל ויבינו את חשיבותה.

1

החניכים יגדירו מהי תרבות ומהי תרבות יהודית.

גוף הפעולה:

שלב א' | מהי תרבות, ולמה צריך אותה?

ופילוסוף. יצירתו המוכרת ביותר היא ספר הכוזרי, וכן ידועים שיריו 'י-ה שמע אביוניך', 'יום שבתון' ו'על אהבתך אשתה גביעי'.

◀ כעת שאלו שוב את החניכים: מה משותף לדמויות? בהמשך לתשובה (חיו באותה תקופה, אולי יהיה מי שיגיד משוררים ועוד) ספרו על תקופת תור הזהב של יהדות ספרד. בתקופה זו הייתה פריחה תרבותית של יהודי ספרד תחת שלטון מוסלמי בימי הביניים, בין המאה ה-9 למאה ה-13. תקופה זו התבטאה בשגשוג הקהילות היהודיות בספרד, במינוי יהודים לתפקידים בכירים בחצר המלך ובפריחה של מקצועות רבים: משוררים, רופאים, תלמידי חכמים, פילוסופים ועוד. תקופת תור הזהב של יהדות ספרד הסתיימה בגזרות האינוקויזיציה ובגירוש ספרד.

שאלו את החניכים: מה הקשר בין משוררי תור הזהב ובין ניצולי השואה ששרדו בגטאות ובמחנות?

◀ בחרו שלושה נציגים וקראו להם לעמוד מול החניכים. תנו לכל מתנדב קטע (נספח 1) ובקשו ממנו לקרוא בקול בזה אחר זה. שאלו את החניכים: על איזו תקופה נכתבו הקטעים? לאחר מכן שאלו: מה המכנה המשותף של שלושת הקטעים?

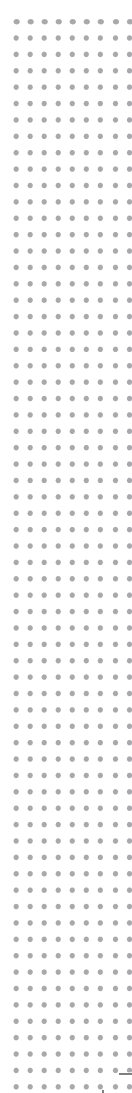
◀ הציגו לחניכים את תמונותיהם של שניים ממשוררי תור הזהב בספרד (נספח 2) בלי להגיד להם מי הן הדמויות ומאיזו תקופה הן. שאלו את החניכים: מה משותף לדמויות? אם אין להם תשובה, שאלו אותם מי הן. אם התשובה איננה נכונה או איננה ידועה להם, הציגו את הדמויות:

1. רבי שלמה אבן גבירול -

חי בספרד במאה ה-11 (1021-1058). היה משורר ופילוסוף. משיריו המוכרים: 'שלום לך דודי', 'שחר אבקשך', 'מה לך יחידה'.

2. רבי יהודה הלוי -

חי בספרד במאה ה-11-12 (1075-1141). היה משורר

התשובה היא שמה שהעסיק אותם הן כמקצוע שגרתית שזכה לשגשוג והן כמקום מפלט מזוועה אנושית הוא תרבות. המשוררים כתבו את מה שהעסיק את עולמם הפנימי, המילים ששזרו היו להם משען, ובהמשך היו למייצגי תרבות ורוח יהודית. התווים וטקסט ההצגה והדמויות שזכרו היהודים בסימון הטלאי הצהוב לא היו רק אפשרות לחיות ולעבור את הסלקציה הבאה בשלום, אלא שימשו משען לנפש שנלחמה בשאר הזמן. לאלה ולאלה תרבות איננה משהו חיצוני שאינו קשור לחיי יהדות. היא צורך אמיתי וביטוי פנימי שמאפשר הוויית חיים.

סיכום
ביניים

שלב ב' | תרבות עברית

- 4 הציגו לפני החניכים דף מודפס של ההגדרה המילונית למילה 'תרבות' (נספח 3). קראו אותה בקול והסבירו אותה.
- 4 קראו עם החניכים קטע מנאום של חיים נחמן ביאליק בקובנה בשנת 1929 (נספח 4).
- שאלו את החניכים: על פי ביאליק, ובהשוואה להגדרה המילונית של המילה תרבות, מהם נכסי התרבות של העם היהודי?
- בהמשך לתשובות של החניכים הובילו דיון על יצירת תרבות. שאלות לדיון: מה הזיקה בין ארץ ישראל
- לתרבות? במה שתיהן שזורות ולמה הן מובילות? למה צריך להשתמש ב'כלים ישנים', כפי שכותב ביאליק, כדי לחדש את היצירה? מה נותנות לנו יצירות העבר?
- "תרבות סתם - אפילו מבלי הוספת הכנוי 'עברית' - הריהי בארץ-ישראל מאליה עברית, ממילא".** מסכימים עם המשפט? מה מיוחד ביצירת התרבות העברית? מאיזה מקום היא נובעת?
- 4 שאלה למחשבה: נסו לחשוב על דמות תרבותית - זמר, צייר, סופר, משורר וכו' - שיצירותיה עצמן או יצירת יצירותיה עונים על תיאורו של ביאליק לתחיית התרבות העברית.

שלב ג' | תרבות מניעה

שונות, שללא שום ציווי מפורש מחזיקה אומה מלאבד את עצמה. אין איסור לשנות שם או לדבר בשפה לועזית. אך יש רוח שמחזיקה ומביאה בסוף לידי גאולה - ליציאה ממצרים, לאור לגויים בתוך גלות, לעלייה לארץ מתוך קריאה, לניצוץ שפיות במציאות זוועתית.

קראו עם החניכים את מדרש רבה על שיר השירים, שבו מתואר שבזכות שלא שינו את שמם ואת לשונם זכו עם ישראל לצאת ממצרים (נספח 5).

תרבות היא משען לנפש ברגעים קשים ואפשרות לביטוי עצמי ולאומי. תרבות יהודית היא עוגן של עם מפוזר בגלויות

לאורך שנים הייתה התרבות היהודית מזור לנפש ומילוי צורך אנושי, ביטוי עצמי ולאומי וביסוס מקצוע. עם הקמת המדינה ראו מנסחי מגילת העצמאות את החשיבות שבתרבות לאומית, ויותר מכך את חשיבות הקביעה שלה במגילת העצמאות. היא מושתתת על מסורות ישנות ממגוון תקופות של עם ישראל בכל מיני מקומות בארץ ובעולם, אך כולה נובעת מאותו מקום ובסופו של דבר גם מובילה לאותו מקום: לתרבות העכשווית. על התרבות העכשווית נדבר בפעולה הבאה.

מה אני צריך להכין לפעולה?

שני חניכים שחשוב שאדבר איתם אישית:

סרקן להורדת
קובץ דיגיטלי
של הפעולה

נספח 1

שלושה קטעים

"זכור לי אחד הערבים הראשונים במחנה. ישבנו על רצפת החדר הבוצית, הבלתי מרוצפת, דחוסים... כאשר התברר לאנשים שאני שחקנית, נתבקשתי 'לתת משהו'. נענית להם. זכרתי בעל-פה ספרי שירה שלמים, קטעי מחזות, עשרות מונולוגים. וכך התחלתי לנדוד בין קסרקטינים (=מחנה צבאי) ובלוקים, בערבים לאחר יום העבודה. בעת העבודה חשבתי רק על ההרכב לתוכנית הערב ושיננתי את הטקסטים" (נאוה שאן, 'להיות שחקנית')

"לא היו תווים; המוזיקאים ניגנו לפי זיכרונם בעל-פה בלי שגיאות. היה זה מעשה ראוי להערצה... הקונצרט הראשון שנכחתי בו נערך בעליית גג... הנגנים ישבו, וקהל השומעים עמד על רגליו והאזין בשקט מופתי לצלילים הנפלאים. המקום נשמר היטב. שומרים שעמדו ליד החלון שבעליית הגג צפו החוצה, ואחרים עמדו על המדרגות. זה היה אחד הקונצרטים החגיגיים ביותר שנודמנו לי בחיי" (רות אליעז, 'רוח חיים')

"טרזיינשטאט הביאה דווקא להעצמת הפעילות המוזיקלית שלי, לא להכשלתה. בשום פנים לא ישבנו ובכינו על נהרות בבל. מאמצינו האמנותיים תאמו לתשוקת החיים שלנו - ואני משוכנע שכל מי שאי-פעם נאבק, בחיים ובאמנות, כדי לכפות צורה על תוכן סרבן, יסכים עמי" (ויקטור אולמן)

נספח 2

תור הזהב

יהודה הלוי

שלמה אבן גבירול

נספח 3

מהי תרבות?

"תרבות: סך כל ההישגים בהתפתחותו הרוחנית של האדם או של חברה, בהשכלה, במדע, באומנות, בארגון החברה, בדת ובמוסר"

מילון אבן שושן

- 40 -

נספח 4

חיים נחמן ביאליק, קובנה

וצריך אני להקדים שוב: קודם כל אנו צריכים לקבוע עצמו של המושג 'תרבות', כיצד אנו תופסים אותו בחוץ-לארץ והאיך הוא נתפס בארץ, הואיל ובעצמה של תפיסה זו מונח כבר ההבדל כולו.

בימינו כשיהודי מתחיל חושב על ה'תרבות', מיד הריהו מצמצם את חוגה ואפקה. **בעולם הגדול משמשת**

ה'תרבות' מושג להיקף רחב וכולל מאד. הכל נכנס ל'תרבות'; הכל - לרבות את החומר, ומה-גם הרוח. שם - אם אין חומר אין רוח ואם אין רוח אין חומר. אותה שעה, שהאדם מתחיל מתוך הכרה לשפר, לתקן את חייו, הרי זה כבר בגדר 'תרבות'. כל חציבת מעדר וכל חטיבת גרון - זוהי 'תרבות'. תקון כף לאכילה ותפירת

"עצם נושאי הפעם הוא: תחית התרבות בארץ-ישראל.

וצריך אני להקדים: קשה לספר על החיים בארץ-ישראל. כל אדם מישראל צריך לראותם בעיניו כמות שהם. קשה למסור רגשותיו של בן, כשהוא נפגש עם אמו, לאחר הרבה שנים של פרידה. המלים נעשות אז נבובות ושדופות יותר מדי.

ולפיכך ננסה להתוות את הקווים העיקריים של החיים התרבותיים העברים בארץ-ישראל על ידי הצגת שאלה יסודית זו: **מהו הדבר המבדיל בין התרבות העברית שבארץ-ישראל ובין זו שבחוץ-לארץ?** מפני שרק על ידי קביעת הבדל זה אפשר יהיה לנו להשיג טעמו המיוחד של כל מה שהולך ונוצר כיום בארץ-ישראל.

אנושי איננו זר לו שוב. **תרבות סתם**
- **אפילו מבלי הוספת הכנוי 'עברית' -**
הריהי בארץ-ישראל מאליה עברית,

ממילא. קרן זו, שהכניסה לנו ארץ
ישראל, פירותיה עומדים לדורי דורות.
זוהי הרחבת האפקים, מגלת השחרור.
אין שום יהודי צריך שוב לזכות את
יהדותו בזה, שיהא לפרקים עוסק
בענינים יהודים מיוחדים. יעסוק לו
איש ואיש במה שלבו חפץ, כל אחד
לפי כשרונותיו ולפי טעמו. מעכשיו כל
מה שיהודי עושה - הריהו מעשיר על
ידי כך את התרבות העברית ממילא.

ארץ-ישראל נתנה לנו לראשונה טעם
יצירת תרבות מתחלת שרשה וטעם
חבלי יצירה. שהרי בחבלי יצירה אלו
יש ויש טעם, שאין לנו בגולה שום
תפיסת-השגה בו. לא בכדי באנו בארץ
ישראל לתוך מדבר. ותהא ההשגחה
ברוכה על כך, שלא הכניסה אותנו
לתוך ארץ בנויה! כי אלמלי כך, היינו
שוב מתגלגלים לתוך גלות. כי רק על
ידי יסורי בראשית הבריאה, האומה
קונה לה את ארצה ואת זכותה ואת
זכותה עליה.

התרבות בארץ ישראל משתמשת בכל
כלינו הישנים, שהם עדיין שלמים
ומוכשרים להכיל את הנוזל היקר.
אבל אנו הולכים ויוצרים גם כלים
חדשים. יען כי רעיון התחיה, שהתפרץ
כסופה לתוך חיינו ונשא על כנפיו
לארץ ישראל צעירים, ההולכים ובונים»

נעלים - 'תרבות' הם. וכל-שכן דרכי
חיים, מנהגים ונמוסים, הללו בוודאי
שהם 'תרבות'.

רק המשכיל היהודי מצמצם תיכף את
המושג 'תרבות' (...). יהודי בן-הגלות
בעל-כרחו מצמצם מושג זה, הואיל
וכל ה'מרחבים' של תרבות-הסביבה
אינם משלו. הם הוקמו ונבנו על
ידי אחרים. היהודי הוא רק הנהנה,
אבל לא היוצר. איננו כאן בעל-בית,
רק משרת בלבד. הכלכלה לא שלו
היא, הממלכתיות - לא שלו, השפה,
הספרות, הכל והכל - לא שלו. הוא
משתתף בכל אלו רק בתור מסתגל
בלבד. בתשעים וחמשה אחוזים
הריהו שותף לתרבות זרה; ולפיכך
הריהו גורס ורואה ב'תרבות עברית'
רק ענינים יהודים ספיציפיים בלבד.
ה'תרבות העברית' בשבילו ענינה רק
- למודי היהדות ולא יותר.

לפיכך אותו חדוש, שחדשה ארץ-
ישראל במקצוע זה, אין לו באמת
שם אחר, אלא 'מהפכה'. **אותה שעה,**
שהיהודי עולה לארץ-ישראל, מיד
נעשה אצלו המושג 'תרבות' רחב
ומקיף עד אין שעור. אותה שעה מקבל
אצלו המושג הזה אותו תוכן, שיש לו
אצל כל העמים הנורמליים האחרים:
כלכלה, חקלאות, תעשייה, מסחר,
מלאכה, צורת חיי יום-יום, הכל נעשה
אז 'תרבות עברית'. כל מה שהוא

כסדר, בגופם ובנשמתם, את החיים וצבעים חדשים. רעיון התחיה צריך היום-יומים, חיי החולין, ועובדים מחצות הלילה ועד הלילה, - זוהי אידיאה הדורשת הרבה, הרבה כלים

נספח 5

מדרש רבה שיר השירים

"עוד סָבָה לְגֵאֲלֵת יִשְׂרָאֵל אָמְרוּ בְּשִׁיר הַשִּׁירִים רַבָּה
 (פרשה ד, יב) בְּפֶסוּק גֵן נְעוּל: רַב הוּנָא בְּשֵׁם פֶּר
 קִפְרָא אָמַר: בְּזִכּוֹת אַרְבַּעָה דְּבָרִים נִגְאָלוּ יִשְׂרָאֵל
 מִמְצָרִים: בְּזִכּוֹת שְׁלֹא שֶׁנִּי אֶת שָׁמַם, רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן
 נִחְתִּי רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן סָלְקִי, וְלֹא הָיוּ קוֹרִין לְרְאוּבֵן:
 רוֹפִינוּס וְלִשְׁמְעוֹן לֹא הָיוּ קוֹרִין: לוּלֵינִי. וְלֹא שֶׁנִּי אֶת
 לְשׁוֹנָם, לְהֵלֵן פְּתִיב (בראשית יד, יג): וַיִּבֹא הַפְּלִיט
 וַיֵּגֵד לְאַבְרָם הָעֶבְרִי, וְכֹאן פְּתִיב (שמות ה, ג): אֱלֹהֵי
 הָעֶבְרִים, וְכֹתִיב (בראשית מה, יב): פִּי פִי הַמְדַבֵּר
 אֵלֵיכֶם, בְּלִשׁוֹן הַקִּדְשׁ".